

ДО ВЗАЄМИН ІВАНА ПАНЬКЕВИЧА З БРАТАМИ БРАЩАЙКАМИ

Визначний український мовознавець та педагог Іван Панькевич (1887-1958) в 1919 році приїхав з Відня до Ужгороду з солідною вищою освітою (у Львівському та Віденському університетах) та багатим досвідом в педагогічній та науковій роботі (раніше був доцентом Консульської академії у Відні, а свої наукові статті друкував у поважних українських та австрійських виданнях). На Закарпатську Україну, яку рішенням міжнародних органів було в 1919 році прилучено до складу нової створеної Чехословацької республіки, він приїхав з метою допомоги при підвищенні культурного рівня і національної свідомості місцевого українського населення. Був ініціатором багатьох починань в цьому напрямі та своє ім'я ніколи не висував на передній план, а віддавав першість місцевим людям. У своїх життєписних спогадах, написаних незадовго до смерті, І. Панькевич писав: «Я і мій товариш В. Бірчак держалися тактики не висувати себе на передові місця, але віддати ці місця місцевим людям»¹.

З ініціативи І. Панькевича було засновано Товариство «Просвіта» (за зразками львівської «Просвіти»). Незмінним головою цього товариства до 1939 року був адвокат Юлій Бращайко, а секретарем – Іван Панькевич. До головної управи товариства «Просвіта» входив і Михайло Бращайко. Отже, від самого початку брати Бращайки тісно співпрацювали з І. Панькевичем. Вони як юристи, оформляли документи «Просвіти» та забезпечували кошти для її багатогранної діяльності. Дуже часто до «Просвіти» та інших українських організацій вони вкладали і свої власні гроші. І. Панькевич, разом з А. Волошином, В. Бірчаком, С. Ключураком, В. Гренджею-Донським та іншими «українофілами» дбали про школи, пресу, молодіжний та національно-виховний рух.

Про їх співпрацю переконливо свідчать два томи недавно виявлених протоколів засідань головного правління «Просвіти» від 1920 по 1934 рік (918 сторінок писаних здебільшого рукою І. Панькевича; третій том – 1934-39 – поки що не виявлено), збережені перед угорськими і радянськими репресивними органами саме братами Бращайками².

Разом з братами Бращайками І. Панькевич на кооперативних принципах заснував «Руський театр», що діяв при товаристві «Просвіта». Михайло Бращайко був головою «Дружства Руський театр», а І. Панькевич – секретарем. Саме завдяки Панькевичу було до Ужгороду спроведжено теат-

ральну трупу М. Садовського та частину членів Української республіканської капели О. Кошиця.

З Юліаном Бращайком І. Панькевич співпрацював, головним чином, в справі вивчення і захисту української мови на Закарпатській Україні. Спільним зусиллям вони в 1937 році підготували в Ужгороді величавий Всепросвітанський з'їзд (понад десять тисяч людей) з делегатами майже всіх сіл краю. З'їзд однозначно прийняв орієнтацію на українську літературну мову.

Після 15 березня 1939 року життєві шляхи І. Панькевича з братами Бращайками розійшлися. І. Панькевич емігрував у Прагу, а Бращайки залишилися на Закарпатті. В 1945 році всі троє були арештовані контррозвідкою Червоної Армії «СМЕРШ». Всі вони були проголошені «українськими буржуазними націоналістами». І. Панькевич був звільнений після п'яти тижнів, а Бращайки – після кількох років.

Після повалення комуністичного режиму і проголошення самостійної України всі троє були повністю реабілітовані. В Україні про них видано кілька публікацій, їхніми іменами названо вулиці. Вивчення їх життя і діяльності входить у програми навчання середніх та вищих шкіл.

Довідавшись про життєві злидні та смерть Юлія Бращайка в 1955 році, Іван Панькевич вислав його родині листа співчуття та пакунок з продуктами й іншими речами. Михайло Бращайко відповів на цю посилку доволі обширним листом, в якому (з огляду на цензуру досить обережно) розповів про основні етапи життя свого брата та його смерть, а одночасно подякував за «щедрі подарунки».

Цей лист, написаний за кілька місяців до смерті І. Панькевича, є єдиним листом М. Бращайка в його кореспонденції, яка нині знаходиться в моєму посіданні. Лист важливий з кількох аспектів, тому нижче публікую його повністю, зберігаючи мову і стиль оригіналу.

¹ 36.: Ivan Paňkevič a otázky spisovného jazyka. — Prešov, 2002. — С. 101.

² Протоколи засідань головного відділу товариства „Просвіта” в Ужгороді за 1920-1934 рр. // Науковий збірник товариства „Просвіта” в Ужгороді. — Річ. V-VII (XIX-XXI). — Ужгород, 2003. — С. 72-320. На кожному протоколі значиться власноручний підпис голови Ю. Бращайка і секретаря І. Панькевича.

Микола Мушинка (Пряшів, Словаччина)

Лист М.Брацайка до І.Панькевича

Ужгород, 27-го квітня 1957

*Христос воскрес!**Дорогий наш Приятелю!*

Не знав я Вашої адреси і тому – хоча і з великим спізненням – тепер висловлюю Вам сердечну подяку за щирі кондоленції¹ з приводу смерті мого дорого мені брата Юлія². Хто і який він був, як працював на нашій публічній ниві, які заслуги має, які помилки робив... про це не згадую, бо це Вам так само відомо, як мені. Хіба про те можу сказати для інформації, що відіграв він дуже поважну роль у революційних часах 1918-1919 років. Був він моїм вірним помічником і без його допомоги ледви чи дійшло би було до славних хустських всенародних зборів 21-го січня 1919 року, коли вперше висловлено волю українського народу Підкарпаття, що до України бажає прилучитися. Що дійшло до цієї визначної історичної події, на яку з гордістю покликаються наші люди, а також і історіографи новіших часів, то в значній мірі його спритності, відвазі, ініціативі можна завдячити.

У зв'язку з цими зборами як цікавий і характерний факт можу навести його роль на з'їзді русинів у Будапешті дня 10-го грудня 1918 року. Угрофільські будапештянські круги на чолі з міністром для Руської Країни³ рішили скликати до Будапешту конгрес русинів, щоб той висловив свою лояльність до Угорщини. На конгрес запрошено багато інтелігенції, яка була вся лояльна а також і селян, яких уважено за лояльних. З Марамороша окремих поїзд віз їх до Будапешту. Брат про це довідався в останній хвили. Мене про це повідомив окремими посланнями, але я вже не встиг до від'їзду приготувитися та навчас приїхати до Хуста. Він, як голова хустської місцевої Руської народної ради, наглед зібрав кілька щирих простих членів ради і вони разом з ним сіли в той поїзд. Використавши час їзди, брат і його люди так переробили призначені на конгрес, що майже всі стали прихильниками присєднання до України. На конгресі брат потім виступив з тим, що не відповідає правді, що наші нарід прив'язується до Угорщини, бо він до України хоче приєднатися, а про свою майбутню державну приналежність хоче рішати вдома, на своїй землі, а не в Будапешті. Цей виступ викликав велике обурення серед інтелігенції, але брат не попустив і було рішено, що збори у справі приналежності мають відбутися в Мукачеві або в Хусті. Др. Сабов Орест⁴ має запитатися наших громад, що в котрому з цих міст провести збори. І в тому відбудуться, за яке висловиться більшість громад. Та Сабов громад не запитав, збори не скликав і тому скликав збори я [тобто] республіканська Мараморошська комітатська так звана Сигітська Рада, якої я був головою.

Безумовно була велика сміливість від брата в Будапешті, в серці Угорщини, виступити з такою заявою та пропозицією і її на конгресі переперти⁵.

Крім політичних та культурних заслуг має і поважні економічні заслуги, які здобув заснуванням і веденням економічних інституцій. Це Вам також відомо. Можна хіба окремо зауважити, що ніхто не виборив для Підкарпаття такі величезні суми як він. Його інтервенціями вдалося дістати від уряду (правительства) ЧСР тяжкі мільйони. Через це уважаю його за одного з найбільших добродіїв цієї області, бо хоча гроші дістали інституції, всеж таки в кінцевому результаті попалився до рук населення краю.

За нового режиму⁶ був за якийсь час „прокул неогоцієс”⁷, потім був адвокатом, а за останні роки завідував клубом шахистів у Хусті.

Працював до останньої години. На два тижні перед смертю відвідав мене на короткий час в Ужгороді. Говорив, що десь так через два тижні приїде до Ужгороду на кілька днів і дасть себе докладно провірити лікарями. Іменно в клубі будуть переводити⁸ ремонт, що триває кілька днів і тоді буде мати вільний час. Правда, не велика сума – сказав він, – яку там заробити може, але ліпше з тим, як без того. З огляду на те, що мав приїхати до Ужгороду на довший час, я ані не питався чому уважає за потрібне дати себе лікарями оглянути. Думав я, що буду мати досить часу на цю тему з ним поговорити, коли буде в Ужгороді. Та не так сталося. Після двох тижнів прибув він до Ужгороду, але не до лікарні для оглядин, ай до кладовища на вічний супокій.

Ще 8 жовтня 1955 р., маючи вільний день, відвідав родаків по пол[удні], увечері при вечері був веселий, жартував, а потім, як звичайно пішов спати. Коло півночі учув зять, який якийсь викази виробляв, стогін. Зайшов до брата і питався, чого брат стогне; а він відповів, що сам не знає чи то жолудок⁹, чи може серце його поболоє. Зять дав йому Белладонну¹⁰ і трохи спирту і відійшов. Від ліків брат заспав і рано знайдено його мертвим.

Завжди того собі бажав, щоб не стати тягарем для нікого. Це його бажання здійснилося.

Та най в Бозі спочиває і хай гарно снить про долю свого народу, для якого натрудився, наборовся і приніс дуже поважні жертви.

Про себе можу згадати, що 14-го жовтня заповню 74-ий рік життя, оскільки того дня дочекаюся¹¹. До 72-го року життя почував я себе досить добре, лише два роки тому зачало моє здоров'я упадати. Маю таку саму хворобу, що її мав Іван Франко „паралізіс агітанс”¹². Так її лікарі називають. Болів не маю, але пальці, руки, ноги зачали денонсувати службу. Ціла тортура для мене одягатися та роз-

дягаться. Ще яюсь пишу на машині, але з трудом. Не так як колись. На насущний хліб за останні роки заробляв і зароблю яєо-такє і тепер перекладами з руського¹³ та з українського на угорське, а з угорського на укр[аїнське].

З недугою борюся, а наміряю з нею ще сильніше боротися. Побачимо, на чому ця боротьба скінчиться.

Тут деякі поважні особи займаються справою встановлення діяльності Миколи Садовського¹⁴. Я так багато інформації подати не можу, бо я в той час не займався багато справами театру. Був би і я і вони вєячні Вам, коли б могли нам коротко написати децєо про його діяльність, як на прим[ір] як дістався він до нас, чєго нас покинув та про якісь цікаві факти з його побуту на Підк[арпатті].

Певно відомо Вам, що проф[есор] Бірчак¹⁵ помер 1952 року.

Глибоко зворушили нас щєдрі подарунки, які Ви зволили для нас заслати. Прошу за уважливість¹⁶ і жертву прийняти нашу щиреу подяку. Тішить нас, що Ви, хвалити Бога, находитеся в такому стані, що можете собі дозволити такі добродійства.

Бажаючи Вам, Вашій в[исєко]п[оважній] Пані¹⁷ та дєньці¹⁸ всього доброго. Остаємо з глибокою до Вас пошаною, привітом і любов'ю

Др. М. Брящайко

¹ Кондоленція – висловлення співчуття.

² Юлій Бращайко (19.4. 1879 – 9.10.1955) – адвокат, громадський та політичний діяч Закарпаття. Голова Руської Народної Ради в Хусті (1918), співзасновник Всенародного з'їзду підкарпатських русинів у Хусті (21.1. 1919), член „Тимчасової автономної директорії Підкарпатської Русі (1919), голова Товариства „Просвіта” в Ужгороді (1920-1939), директор „Підкарпатського банку” (1921-1923), депутат Союму Карпатської України (15.3. 1939). В 1942 арештований угорськими органами; після звільнення продовжував адвокатську діяльність. Наприкінці 1944 р. арештований контррозвідкою ЧА „Смерш” і відправлений в трудовий табір в м. Єнакієве на Донбасі. Після звільнення в 1946 р. він за дорученням НКВС написав спогади „Що видів я на Закарпаттю від року 1918 до року 1946” (Ужгород, 2009). До смерті був репресований радянськими органами безпеки.

³ Міністром для „Руської країни” був юрист Орест Сабєв, уродженець Мараморощини (Драгво), голова Союзу угорських греко-католиків (1902) та великий прихильник утримання Закарпаття в рамках Угорщини.

⁴ Див. прим. № 5.

⁵ Переперти – просунути.

⁶ Новий режим – радянська влада.

⁷ Procul negtciis – особа далека від своєї професії.

⁸ Переводити – здійснювати.

⁹ Жолудок – шлунок.

¹⁰ Beladona – лікарство для заспокоєння.

¹¹ Михайло Бращайко народився 14.10. 1883 в с. Блажієво Берегівського окр., помер 5. 1. 1969 в Ужгороді.

¹² Paralysis agitans – хворєба Паркінса.

¹³ Руського – російського.

¹⁴ Микола Садовський (1856-1933) – український актор та режисер, в 1921-23 очєлював Руський театр товариства „Просвіта” в Ужгороді.

¹⁵ Бірчак Володимир (1881-1952) – український письменник, вчений педагог та громадський діяч. В 1920-39 р. жив на Закарпатській Україні, в 1939-45 – в Празі. В 1945 р. там був арештований „Смершем”, засуджений і відправлений в Сибір. Умер в таборі ГУЛАГу в Тайшеті.

¹⁶ Уважливість – увага, уважність.

¹⁷ Дружина І. Панькевича Софія, з дому – Каранєвич.

¹⁸ Дєчка І. Панькевича Марта, замужем – Дєльницька (1916 р. народження). Живє в м. Оломоуц (Чєхія).

До друку підготував Микола Мушинка